

ПИТАЊЕ СВОЈСТВА ПРАВНОГ ЛИЦА ОСНОВНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ УДРУЖЕНОГ РАДА СА СТАНОВИШТА УСТАВНОГ АМАНДМАНА ХХІ

Уставни амандман ХХІ у тачки 2, став први дефинише основну организацију удруженог рада као основни облик удруженог рада, основну најзначајнију ћелију радној ордносно привредној организацији. У њој радници непосредно и равноправно утврђују међусобне односе у раду, управљају средствима друштвене репродукције и одлучују о дохотку и другим питањима свог друштвено-економског положаја. Међутим, Амандман очито избегава да говори о правном субјективитету делова радне организације, посебно оног дела који дефинише као основну организацију удруженог рада. Истовремено, Уставни закон за спровођење уставних амандмана, у члану 13, оставља на снази одредбе Основног закона о предузећима које се односе на самосталну организацију удруженог рада са својством правног лица (чл. 4, став 3, чл. 21, став 2. и 3, 36а, 36б, 36в, 36г, 36д, 36б). Овако формулисани текстови, односно недовољна јасноћа Уставног амандмана у погледу питања својства правне личности делова радне организације довели су до подељених схватања у правној теорији поводом тумачења Амандмана ХХІ.

Према једном схватању, основна организација удруженог рада је по самом Уставу носилац права и обавеза, то јест правна особа у погледу оних права која јој на основу Устава, закона и самоуправног споразума припадају⁽¹⁾. Како су и шире асоцијације (предузећа, удружења) такође правна лица то ово схватање, развија теорију да је наш Устав створио „плурализам правне особености“. Према овом схватању, предузећа и установе ће и даље редовно бити у пракси, односно у правном промету и према друштву, субјекти права и обавеза, али ће обим тог субјективитета, а према томе и обим права њихових органа, бити утврђен самоуправним споразумом о удруживању. Правни статус предузећа и установе као и овлашћења њихових органа зависиће, према томе, од самоуправног споразума. Другим речима, основне организације удруженог рада јесу носиоци правног субјективитета, а оне га, у мери у којој то желе, преносе самоуправним споразумом на своје шире асоцијације, предузећа и друге.

(1) Др Лео Гершковић, Новине у регулисању односа у удруженом раду, Савремена пракса: Непосредна примена уставних амандмана у организацијама удруженог рада, Београд 1971, књ. IV, стр. 151, и даље.

Према другом схватању, основна организација удруженог рада нема својство правног лица по самом Уставу, али га може стећи. Радна организација у целини је једини субјект на тржишту „ex constitutione”. „... Поседујући својство правног лица радна организација је носилац свих права у погледу средстава у друштвеној својини којима управља и то према трећим лицима”(2).

Пре но што се упустимо у дискусију поводом својства правне личности основне организације удруженог рада, ради бољег разумевања, биће корисно да се осврнемо на питање правног субјективитета, његов значај и коришћење у позитивном праву.

До појаве правних субјеката у грађанском праву долази из практичних потреба. По свом пореклу, појам правне личности је јавноправна категорија резервисана, пре свега, за државу и јавне колективе(3). У области грађанског односно привредног права, грађанско односно трговачко судство је, из потребе да аутономна имовина добије свог титулара, извело и закључак о постојању правне личности. Са овим схватањем буржоаске правне теорије само се делимично подудара и схватање у нашој правној теорији по којем је појава правне личности у грађанском праву везана за потребу посебног издавања имовинске масе. Наша теорија покушава да дубље продре у друштвено-економске основе и појаве правних лица и налази да је оно настало као феномен робноновчаних односа и концентрације капитала(4). „До појаве правних лица долази тек у систему крупне робне производње у којем услед велике централизације својине долази до формирања организација индивидуалних приватних власника, и те организације се као економски субјекти појављују на тржишту уместо појединачних приватних власника”. Ова друштвено-економска анализа суштине појава правних лица може се аналогично применити на појаву правног субјективитета делова предузећа у нашем систему, наравно уз поштовање његових специфичности. Укрупњавање, интеграција привредних предузећа и концентрација средстава друштвене производње која је у току, код нас је створила истовремено потребу за децентрализацијом самоуправљања, за спуштање или боље речено конституисање самоуправних права у деловима предузећа који представљају технолошку и радну целину те се појављују као основни облик продукционог односа у привредном систему. Из потребе да се ови делови индивидуализирају у односу на друге кориснике друштвене имовине, створена је и потреба за давањем правног субјективитета деловима предузећа односно радне организације. Са овом потребом наш правни систем се сучио још 1967. године приликом новелирања Основног закона о предузећима. Међутим, питање на које није дат претходан одговор, услед чега се и лута у правним решењима, јесте који је суштински *ratio* давања својства правног лица делу предузећа. Јесу ли то потребе индивидуализације и самосталног вршења самоуправних права од стране радне заједнице дела предузећа у унутрашњим односима или се

(2) Др Никола Балог: Уговор о пословној сарадњи и удруживању рада и средстава — настанак, промене и престанак — институционални облици, Савремена пракса: Непосредна примена уставних амандмана у организацијама удруженог рада, Београд 1971, књ. IV, стр. 214. и 215.

(3) Види *Hamel-Lagarde: Traité de Droit Commercial*, т. I, стр. 448, Paris 1954.

(4) Види Др Рудолф Лезрадић: Наука привредног права, Београд 1966. године, стр. 176; Др Андрија Гамс: Увод у грађанско право, Општи део, Београд 1952, стр. 164. и 175.

та потреба јавља искључиво када су у питању спољни, тржишни односи, када се делу предузећа жели или мора да омогући индивидуализација на тржишту? Сматрамо да је суштински *ratio* давања својства правног лица делу радне организације односно предузећа у потреби његове индивидуализације на тржишту. Само, у мери у којој постоји таква потреба и жеља нужно је и давање својства правног лица делу предузећа. У тој светлости треба прићи и питању својства правног лица основне организације удруженог рада. Али, пре но што се упустимо у даљу анализу овог проблема задржаћемо се на теориским објашњењима суштине правне личности као и начину коришћења ове правне категорије.

Правна теорија се разилази у погледу одређивања суштине правне личности. Према теорији *реалности* правне личности (органска теорија Гиркеа (*Gierke-a*) и *Спенсер-а*) правна личност је правна реалност. Њу условљавају посебни колективни интерес и колективна воља који претходе и постоје независно од воље индивидуа које сачињавају правну личност⁽⁵⁾. Насупрот овом схватању, *Јеринг* пориче правном лицу да је субјекат, јер не постоји посебан интерес различит од интереса лица, чланова или корисника, који сачињавају правно лице. Према њему, правно лице није ништа друго до специфичан начин остваривања права његових чланова који су у ствари субјекти права⁽⁶⁾. *Планиол*⁽⁷⁾, који у правном лицу види нарочиту врсту својине чији су титулари њени корисници, није далеко, односно може се речи да је претеча схватања која су дошла до изражаја у нашој правној теорији. Она му признају одребену „дозу тачности“ замерајући му апсолутизирање појединих елемената⁽⁸⁾. Међутим, највећи је број схватања која не покушавају да утврде суштину правне личности већ је прихватају као категорију корисну за законодавство и правну технику⁽⁹⁾, односно као правну функцију⁽⁹⁾ односно стицање овог својства чине зависним од признања од стране државе⁽¹⁰⁾, или сматрају да је за задовољење потребе којој служи институт правног лица довољан појам наменске имовине⁽¹¹⁾. Остављајући, за ову прилику, по страни питање која је теорија тачна, несумњиво је неспорно схватање да је неопходно да правни субјективитет буде признат и од стране правног поретка, мада оно само по себи не објашњава суштину правне личности. Остаје, међутим, други део питања а то је који је домет односно какве су могућности коришћења института правног лица у привредном праву, као и да ли је и када је то нужно.

(5) *Gierke: Das Deutsche Genossenschaftsrecht*, књ. 3 и *Deutsches Privatrecht*, t. I. 1895, стр. 456 и даље;

(6) *Jering: Geist der römischen Recht*, t. III. стр. 339 и даље, цитирано према *Saleilles-и, Personalité juridique*, Paris 1922, стр. 427;

(7) *Planiol: Traité de droit civil*, t. I. No. 3005 и даље.

(8) *Capitant, Kohler, Ehrenzweig*, цитирано према А. Гамсу, наведено дело, стр. 174;

(9) *Savigny: Traité de droit romain*, t. II, стр. (француски превод), цитирано према *Saleilles-и* наведено дело стр. 311;

(10) *Bratus: Zur Frage nach dem Wesen der juristischen Person, Stat und Recht*, Heft 5, 1957.

(11) *Saleilles: De la personnalité juridique*, Paris 1922, стр. 477; *Brinz: Pandekten*, t. I. par. 59—63 i t. III. par. 432—454, према *Saleilles*, исто место.

Могућности коришћења својства правне личности су разноврсне. Јавно право, на пример, познаје различите облике ограниченог субјективитета (сем у односу на државу). Полазећи од идеје специјалности, јавно право познаје ограничења способности правних лица „јавном интересу”. У нашем привредном праву постоји појам „делатности од посебног друштвеног интереса” који проистиче у суштини из појма јавног интереса, али он сам по себи не даје места разликовању ограниченог и пуног правног субјективитета односно разликовању две категорије правних лица. Сматрамо да не треба мешати питање одређених ограничења која се могу правном лицу ставити у његовој делатности полазећи од општедруштвеног или јавног интереса, са питањем постојања „плурализма правне личности”. У првом случају у питању је ограничење правног субјективитета и то одређене врсте правних лица. У другом случају у питању је деоба једног те истог правног субјективитета на два правна лица односно реч је о извођењу једног субјективитета из субјективитета друге организације или о „делегирању” субјективитета. При томе, по овом другом схватању постоји примарни субјективитет основних организација удруженог рада и секундарни субјективитет предузећа који се изводи из субјективитета основних организација удруженог рада а који је пренет на предузеће самоуправним споразумом основних организација. Ово схватање не заснива се директно ни на једној одредби уставних амандмана или Устава. Правни субјективитет основних организација изводи се из њеног „положаја у целокупном институционалном систему” а под тим се подразумевају одредбе уставних амандмана које одређују да се у основној организацији удруженог рада управља пословима и средствима друштвене репродукције, да њој припада доходак који оствари и да је она основни облик у коме радници равноправно уређују своје односе, да је она субјект удруживања у предузеће односно установе или друге облике удруженог рада.

Схватање о „плурализму правне личности” теоријски је неодрживо. Једно правно лице може овластити друго правно лице да врши нека права у његово име и за његов рачун, али не може му пренети део свог субјективитета. Према томе, остаје питање да ли уставни амандмани третирају основну организацију као посебну правну личност? За такво схватање нема основа у амандманима и Уставу. Напротив, уставни амандмани третирају основну организацију удруженог рада као део радне организације, (Амандман XXI, т. 2, став 2, до 4) и то у одредби којом је дефинише. Такође, када прелазе на удруживање средстава у друге радне организације, амандмани говоре о радној организацији (Амандман XXI тачка 3 до 8). Исто то чине када говоре о друштвеном договору (Амандман XXIII тачка 2) или о питањима која се односе на привремене мере (у ствари управне мере) које се могу изрећи према организацијама у случају да не испуњавају законом утврђене обавезе (Амандман XXI тачка 10). У свим наведеним случајевима, као што рекосмо, текстови амандмана као субјект односа одређују радну организацију. Значи, кадгод су у питању односи везани за тржиште и промет, амандмани претпостављају као субјект радну организацију. То је уставна претпоставка. По Уставу само је радна организација правно лице. Друго је питање што, под одређеним условима, може да се на тржишту појави и део радне организације, било у име и за

рачун радне организације, било да на основу Закона и општих аката предузећа стекне својство правног лица те да иступи у своје име и за свој рачун до вредности својих средстава. Али то својство нема свака основна организација.

Негирањем концепције по којој основна организација удруженог рада, по самом Уставу, има својство правног лица, не негира се постојање њених субјективних права у унутрашњим односима унутар радне организације. За вршење ових права (право на стицање и расподелу дохотка и на уређивање унутрашњих односа у раду) није нужно својство правног лица. Историја права познаје тела и институционализоване организације које су уживале одређена имовинска права а да нису имале својство правног лица. Институције које су организоване да правно функционишу јесу правне реалности али све оне нису по том основу и правна лица. Салеј (*Saleilles*)⁽¹²⁾ даје за то пример „*Gesamte Hand*“ немачког права. Иако је институт грађанског права, он није правно лице. Салеј пориче и трговачком друштву својство правног лица „ло рођењу“ то јест само по себи⁽¹³⁾. Право значи познаје ситуације да се одређена субјективна права врше а да правна творевина којој та права припадају и која их више не буде прво лице. Француска судска пракса познаје и ситуације у којима је признато својство правне личности грађанскоправним удружењима противно слову закона⁽¹⁴⁾. Међутим, указујемо такође и на супротну судску праксу. Француски је суд одбио на пример да прихвати правно постојање одвојених правних личности филијале и матичног трговачког друштва засновано на закону када је нашао да је раздвојеност правних личности са гледишта економских односа привидна и да су обе правне личности у суштини међусобно економски зависне⁽¹⁵⁾ (теорија привидности).

Ако је, дакле, на основу изнетих анализа, тачан закључак да основна организација удруженог рада нема по самом Уставу односно уставном амандману својство правног лица, да јој то својство није ни нужно за вршење основних самоуправних права која јој припадају у унутрашњим односима и у односима према друштвеној заједници а да то својство може стећи односно мора прибавити ако се у односу на тржишту, према трећим лицима, појављује као самостални субјект, остаје питање начина стицања овог својства⁽¹⁶⁾.

Да би основна организација удруженог рада стекла својство правног лица, мора претходно да испуњава нешто строжији услов за стицање својства основне организације удруженог рада. Резултат рада радника таквог дела радне организације мора да је подобан да се потврди као вредност на тржишту и да се на тој основи може самостално да изрази. Није довољно да се резултат рада радника може потврдити као вредност унутар радне организације (Амандман ХХИ тачка 2, став 2). Друго, део радне организације који жели да прибави својство правног лица мора да садржи

(12) *Saleilles*: наведено дело стр. 566 и 567.

(13) *Saleilles*: *detto*, стр. 567.

(14) *Pamel-Lagarde: Traité du Droit Commercial, t. I.* стр. 425, Paris 1954.

(15) *Despax: L'Entreprise et le droit*, стр. 105, 109, 121—134 и 260, Paris 1957.

(16) У овом смислу заузели смо и ми став у нашем реферату: „Облици организације удруженог рада“, Савремена пракса 1971, књ. IV.

право располагања средствима друштвене репродукције која користи (не може сва средства да удружи на нивоу радне организације) или да на основу посебног, самоуправног споразума у оквиру радне организације ова последња преузме јемство за обавезе основне организације удруженог рада са својством правног лица према трећим особама, повериоцима. Наравно, могућа је и комбинација оба елемента, тј. задржавање дела средстава друштвене репродукције (основних и обртних средстава) и уговарање јемства радне организације. Међутим, према трећим лицима, и део средства основне организације који је удружен на нивоу радне организације, предузећа, може бити оптерећен реалним теретима или облигационим првенственим правима у корист трећих лица, поверилаца основне организације. С друге стране, повериоци односно титулари реалних терета морају се према том делу средстава односити у складу са општим правилима грађанског права предвиђеним за такве правне ситуације. Поред наведених услова, самоуправним споразумом и статутарним одредбама на основу њега, стицање својства правног лица од стране основне организације може бити условљено и поштовањем одређених, у споразуму и статуту утврђених, интереса других основних организација и радне организације као целине (Амандман XXI, тачка 2, став 4). Најзад, за стицање својства правног лица нужна је регистрација одлуке збора радника дела радне организације да се организују као основна организација удруженог рада са својством правног лица и потврде радничког савета радне организације да немају примедбе на испуњење услова за стицање овог својства. Доследно општим правним начелима, пријаву за регистрацију основне организације удруженог рада као правног лица треба да поднесе радна организација. Према томе, захтев за регистрацију не би ни могла да поднесе основна организација. Ако, пак, радна организација одбије захтев збора радника основне организације за регистрацију својства правног лица, основна организација може покренути спор пред надлежним редовним судом (уколико Закон не предвиди изричиту надлежност уставног или каквог другог суда). Наравно, ако основна организација оспорава одредбе самоуправног споразума (чак и ако га је потписала) или оспорава одредбе статута за које сматра да противно уставним амандманима односно уставу ограничавају њена уставом загарантована права, а ту спада и право на конституисање у правно лице, спор ће решавати надлежни уставни суд. Претходно, спор око било ког статусног питања биће изнет пред унутрашњи судски орган за статусне спорове („статусну арбитражу“), ако такав орган постоји у радној организацији, или пред мешовиту арбитражу ако је прописи, после усаглашавања са уставним амандманима, задрже. Приликом регистрације основне организације удруженог рада са својством правног лица, ова мора предложити и свој посебан назив, који ће носити уз назнаку фирме предузећа односно имена радне организације у чијем је саставу.

Расправљајући питање својства правног лица основне организације удруженог рада ми смо се ограничили на битна питања која се тичу стицања овог својства, а пре свега на питање има ли основна организација удруженог рада ово својство на основу уставног амандмана или је у питању својство које може стећи под одређеним условима. Опредељујући се, у погледу овог основног питања, за схватање по коме својство правног лица

није дато основној организацији удруженог рада самим амандманом ХХІ, али да је уставно право сваке основне организације удруженог рада да ово својство стекне, ако испуни услове које смо изложили а за које смо трамо да проистичу из амандмана ХХІ, морамо истаћи да је амандман ХХІ у овом погледу остао недоречен. Ово ће свакако захтевати било његову допуну, било његову разраду кроз одговарајући савезни закон.

Др Владимир Јовановић

РЕЗЈУМЕ

Вопрос свойства юридического лица основной организации объединенного труда с точки зрения XXI Дополнения Конституции

После принятия Дополнений Конституции между юристами возник спор относительно того, является ли юридическим лицом основная организация объединенного труда. По мнению одних, основную организацию можно признать юридическим лицом. По самой Конституции. По мнению других, она не является им, но может им стать. Считая важным, в качестве предварительного вопроса, значение юридического лица субъективности с его деятельности, автор в статье обращает внимание на точку зрения, по которой появление юридического лица в гражданском праве связано с появлением крупного товарного производства и концентрацией капитала. В наших условиях объединение предприятий и концентрация общественных средств воспроизводства вызвали необходимость в децентрализации самоуправления и предоставления прав юридического лица отдельным частям предприятий. После краткого изложения теорий о сущности юридического лица, автор подчеркивает, что свойство юридического лица является необходимым условием для самостоятельного выхода на рынок. Для осуществления конституционных самоуправляющихся прав внутри предприятия и в общественном содружестве, основная организация не должна быть обязательно юридическим лицом. Истории права известны учреждения и институционализированные организации, основанные с целью совершения юридических действий и располагавшие определенными имущественными правами, а не являвшиеся юридическими лицами. И, наоборот, в практической деятельности было примера, когда филиалу торговой организации не признавалось свойство отдельного юридического лица в случаях, когда устанавливалось, что его выделение из главной организации с точки зрения деятельности было мнимым. Так как на основании проведенного анализа XXI Дополнения Конституции занята точка зрения, по которой основная организация объединенного труда по самой Конституции не является юридическим лицом, но по праву, вытекающему из Конституции, она может им стать, в статье подчеркивается, что XXI Дополнение в данном случае не охватило вопрос полностью и что необходимо сделать его более полным или же разработать в соответствующем общесоюзном законе.

SUMMARY

The Problem of the Status of the Legal Person Attributed to the Organizations of Associated Work

After enactment of the Constitutional Amendments juristic authors have been arguing about the status of legal person attributed to a basic organization of associated work. According to one approach a basic unit is guaranteed this status under the Constitution, According to the other opinion it

has no such status, but may acquire it. Considering that this is an important preliminary question, the author puts forward the concept that the institute of legal person in civil law is connected with the beginning of large scale commodity production and concentration of capital. In the Yugoslav conditions, integration of enterprises and concentration of social means of reproduction led to the decentralization of self-management and to bestowing of legal subjectivity to the enterprise units. Different theories of the essence of legal person are briefly commented, and it is stressed in the paper that the status of legal person is indispensable for independent conducting of business. To execute the constitutional self-management rights within the enterprise and towards the socio-political community, an organization of associated work need not enjoy the status of legal person. In the history of law there are examples of bodies and institutionalized organizations, organized to function legally enjoying certain proprietary rights without having the status of legal person. And, vice versa, status of individual legal person was not acknowledged to a branch of a commercial society after it was stated that it was only apparently independent of the central society from the economic point. On the strength of analysis of Amendment XXI, the author concludes that an organization of associated work has no constitutional status of legal person, but that it is its constitutional right to acquire it, and that Amendment XXI is ambiguous in this respect and that it would be necessary to complement it, or to elaborate it more fully in the appropriate federal law.

RÉSUMÉ

La question de la qualité de personne morale de l'organisation fondamentale du travail associé au point de vue de l'Amendement constitutionnel XXI

Après l'adoption des amendements constitutionnels parmi les juristes les contestations avaient surgi sur la qualité de la personnalité morale de l'organisation fondamentale du travail associé. D'après une conception, l'organisation fondamentale possède cette qualité de par la Constitution même. D'après une autre, elle n'a pas cette qualité, mais elle peut l'acquérir. En considérant l'intérêt que représente, en tant que question préalable, l'importance de la subjectivité juridique, l'auteur de cet article a mis en relief la conception selon laquelle l'apparition de la personne morale dans le droit civil est liée à l'apparition de la grande production marchande et la concentration des capitaux. Dans nos conditions, l'intégration des entreprises et la concentration des moyens sociaux de reproduction ont donné lieu à la nécessité de procéder à la décentralisation de l'autogestion et à attribuer la subjectivité juridique aux parties de l'entreprise. Après un bref aperçu des différentes théories sur l'essence de la personnalité morale il a été souligné que la qualité de personnalité morale est indispensable afin de pouvoir se présenter sur le marché en toute autonomie. Pour l'exercice des droits d'autogestion constitutionnels au sein de l'entreprise et à l'égard de la collectivité sociale l'organisation fondamentale n'a pas besoin de posséder la qualité de personne morale. L'histoire du droit connaît les corps et les organisations institutionnalisées qui sont organisés de telle sorte qu'ils fonctionnent juridiquement et qui jouissaient de droits patrimoniaux déterminés mais qui n'avaient pas la qualité de personne morale. Au contraire la pratique connaissait la non-reconnaissance de la qualité de personne morale particulière à la filiale de l'entreprise commerciale quand elle trouvait que sa ségrégation de la société mère au point de vue économique n'est qu'apparente. Après avoir adopté l'opinion, en se basant sur l'analyse effectuée de l'amendement XIX, que l'organisation fondamentale du travail associé n'a pas la qualité de personne morale d'après la Constitution même, mais qu'elle a le droit constitutionnel d'acquérir cette qualité, il a été souligné dans cet article que l'amendement XXI est resté à ce sujet inachevé et qu'il est nécessaire de la compléter ou bien de la rédiger avec plus de précision dans la loi fédérale correspondante.